

Vadrås

av Vidar Haslum

In Birkenes parish in the county of Aust-Agder, there is a settlement which in official documents bears the rare and obscure name Vadrås. More than a hundred years ago the great Norwegian expert on place-names Oluf Rygh tried to interpret this name, but without any convincing result.

In the local oral tradition, the name Vadrås has disappeared, probably more than a hundred years ago. The name used today is «Nedre Tjønntveit». Nevertheless, Vadrås still is the official name of the settlement, the name we find on maps and in indexes of properties.

The oldest written forms of the name I found are «Waad Row» 1664, «Vaade Rou» 1668 and «Waadrow» 1670. As a matter of fact all these forms differ very much from the later form «Vadraas»/«Vadrås». The oldest recordings show that the original name of the settlement must have been Vådrau, a compound noun which consists of the adjective våt (= 'wet') and the noun rauv (= 'rear, arse'). It is easy to understand that this name was not to the owner's liking. Therefore it was prone to change. «Vadrås» can be considered as a nonsense name, or a compound consisting of a nonsense word vadr and the frequent appellative ås (= 'hill').

I Birkenes kirkesokn, Birkenes kommune i Aust-Agder, er det en matrikkelgard som bærer det høyst merkelige navnet *Vadrås* i papirene. Vadrås har gardsnummer 49 i matrikkelen. Vanlig skrivemåte gjennom 250 år har vært «Vadraas»/«Vadrås». På den topografiske hovedkartserien og Økonomisk kartverk er skrivemåten «Vadrås». I SSR er skrivemåten likeså. Noen uttale av navnet er ikke lenger kjent, og lokalt

blir navnet heller ikke brukt. På folkemunne kalles garden *Tjønntveit* eller *Nedre Tjønntveit*. Selv om Vadrås bare eksisterer som et slags papirnavn, ser vi at navnet finnes på alle viktige kartserier i større målestokker. Årsaken kan være kulturhistorisk motivert: Vi har her et svært uvanlig navn som det er viktig å ta vare på – på en eller annen måte. Formålet med artikkelen er å diskutere navnet *Vadrås*, som er ett av de navn Oluf Rygh ikke klarte å trenge til bunns i.

Vadrås eller Nedre Tjønntveit hører til ei grend med tre bruk og flere hus som heter *Tjønntveit*. Nedre Tjønntveit er utgått fra den eldre garden Tjønntveit like ved (gnr. 48 bnr. 1, ofte nevnt som «Øvre Tjønntveit»). I verket *Norges bebyggelse* (Fiskaa og Falck Myckland 1956: 32 f.) er alle tre bruk under gnr. 48 og 49 presentert med samme navn, «Tjønntveit».

Navnet *Vadrås* blir som nevnt ikke brukt lokalt, og slik må det ha vært ganske lenge. I Norske Gaardnavne (bd. VIII s. 163) finner vi heller ikke noen uttaleopplysning til navnet. O. Rygh har notert, som helt rett er også i dag, at garden «kaldes *né`re kø`nntveid*», altså *Nedre Tjønntveit*. I bygdeboka for Birkenes skriver Johan Tveite at betegnelsen «Nedre Kiøntved» er brukt allerede i 1713 og seinere (Tveite 1969: 352). Denne garden har vært i slekta i flere generasjoner, og folka der har slektsnavnet «Tjønntveit». *Bent Tjønntveit* (1899–1980) hette en som var født og oppvokst her og bodde her det aller meste av sitt liv. «Beint», som han alltid ble kalt, var en god informant jeg kjente godt, og som jeg gjennom hele 1970-tallet hadde mye kontakt med. Heller ikke Beint eller de andre folka på garden eller noen av naboene kjente til «Vadrås» som annet enn et papirnavn og kartnavn. *Tjønntveit* eller *Nedre Tjønntveit* var det navnet plassen ble nevnt med.

Garden ligger et stykke oppe i en markert ås. En kan også si at tunet ligger i ei østvendt li, eller i vestsida av en myrlendt dal som etter hvert er blitt oppdyrka. Den åsen garden ligger i, har ikke noe tilsvarende navn. Den nordlige hoved-delen av åsen heter Trommefjellet, mens en litt lavere sørlig del har navnet Oseheia. Dette kjenner jeg godt til. Selv er jeg lokalkjent på eiendommen og foretok djupinnsamling av navn der på 1970-tallet med Beint som den selvskrevene kjentmannen. Under innsamlingen kom jeg ikke over noen navn som kunne belyse navnet Vadrås nærmere. Noen eventuelle sekundærnavn som kunne

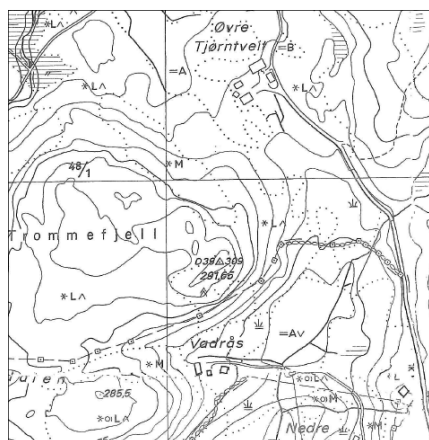
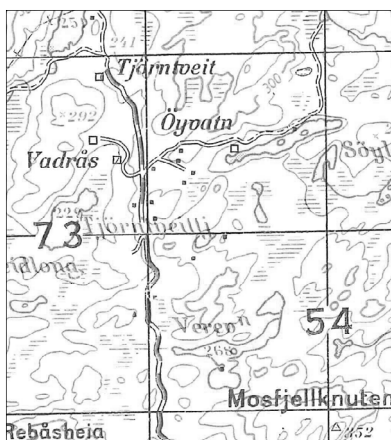

Foto av tunet på den garden som bærer navnet Vadrås i matrikkelen. Bildet er tatt ifra Trommefjellet i nord. (Foto: artikkelforfatteren 2018)

ha vært der, var heller ikke å oppspore. I et skylddelingsdokument fra 1833, da garden ble delt i de to bruk som fremdeles er der, nevnes «Wdraas-Bækken» og «Wdraas-kjønnet», men dette er helt ukjente navn i dag. Tjønna dokumentet viser til, kalles Tjønntveittjønna eller Nedre Tjønntveittjønn. Dette dokumentet inneholder en rekke andre lokale navn, og de er for det aller meste fremdeles kjente. Noe naturnavn «Vadråsen» finnes ikke i området; derimot er det i SSR en haug med en slik navneform i Audnedal i Vest-Agder, men det er så langt unna at likheten mellom disse navnene kan være tilfeldig. Jeg har derfor ikke funnet det bryet verdt å skulle undersøke korrektheten til et slikt fjernliggende navn, om vi f.eks. bare har å gjøre med en tilfeldig skrivefeil for en vanlig navneform «Vardåsen».

For Oluf Rygh, og for utgiveren Amund B. Larsen, har ”Vadrås” tydeligvis blitt opplevd som litt av ei tolkningsnøtt. Det heter i NG:

[Vadraas] kunde muligens være *Vallaråss; men om dette lydlig er muligt, er afhængigt af, om man tør hævde, at Verbet vaddre (omtrent: være sanseløs) er samme Ord som det temmelig enstydige valdre og begge opstaaet af *vallra, hvormed man

Eksempler på navnsettingen på offentlige kart. Øverst rektangelkart på bakgrunn av feltarbeid i 1894–95. Nederst NGOs hovedkartserie og Økonomisk kartverk, begge fra 1970-tallet.

for Nedenes Fogderi i Almindelighed fastslog, at Ilr bliver ddr, ligesom Il bliver til dd i Sætersdalen. Hvis de ældre Jordebøgers Former er de rigtige, kan sidste Led være ró (rá) f., Vraa. (NG VIII: 163)

Dette er meget kloke vurderinger fra Ryghs (og Larsens) side. En slik lydovergang kunne forklare et mulig navn **Vadråsen* vest i Vest-Agder. I områder der denne lydovergangen har virket, kan en finne navn som *Vadde*, *Vaddelia* og *Vadderåsen* (jf. SSR), men i Birkenes kan ikke spor fra en slik lydovergang påvises, og da kan vi ikke regne med at en utvikling **Vallaråss* > **Vaddarås* skulle ligge til grunn for *Vadrås*. En svært viktig observasjon Rygh har gjort, er det markante avviket som forekommer mellom matrikkelnavnet «Vadraas» og de eldste skriftformene «Waade Rou 1668. Waadrow 1670. Waadraa 1723» (NG VIII: 163). Om dette skriver Rygh/Larsen (loc. cit.): «Sammenhængen mellem det officielle navn [*Vadraas*] og de ældre Skriftformer er uforstaaelig, navnlig fordi der ikke foreligger nogen Udtaleform fra Nutiden».

En vei å komme videre på må være å prøve å finne så mange eldre skriftformer av navnet som mulig, og å analysere disse med tanke på ordinnholdet. I tillegg til de tre beleggene hos Rygh har jeg notert skriftformer oppgitt av bygdebokforfatteren Johan Tveite (1969). Dessuten har jeg undersøkt noen originalhåndskrifter der navnet forekommer, i Digitalarkivet. En oversikt over eldre skriftlige belegg jeg klarte å finne, kan oppstilles slik:

- 1664: Waad Row (Fogdemanntall. Nettsted: Digitalarkivet)
- 1668: Waade Rou (Rygh NG)
- 1670: Waadrow (Rygh NG)
- 1701: Waadros (skriften, s-en, er utydelig. Folketelling. Nettsted: Digitalarkivet)
- 1711: Wadraae (Tveite 1969: 352)
- 1723: Waadraa (Rygh NG)
- 1801: Wadraas (Folketelling. Nettsted: Digitalarkivet)
- 1828: Wadraas (Tveite 1969: 353)
- 1833: Wadraas (V. Nedenes ekstrarettsprotokoll nr. 1, folio 150 b. Nettsted: Digitalarkivet)

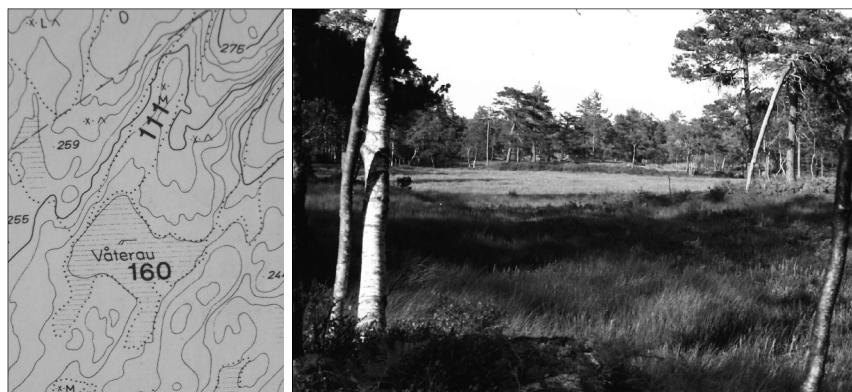
Det eldste belegget jeg (og også Tveite 1969) har funnet er det fra 1664, og da nevnt to ganger. Som rydningsplasser under Tjønntveit nevnes «Øyewand, Waad Row och Røelende», og blant beboerne finner vi «Hanns Joensen Waad Row».

I denne oppstillingen får vi et ganske godt overblikk over hvordan mangelen på sammenheng arter seg. Samlet sett er det et påfallende avvik mellom eldre og yngre skriftformer i *begge stavelser*. Alle belegg fram til og med 1701 og 1723 viser historisk lang *a*, og det indikerer en *å*-uttale. Alle tre belegg fra 1600-tallet viser at andre stavelse etter all sannsynlighet reflekterer uttalen /rau/. I 1600-talls-kilder er som kjent /u/ ofte skrevet <w>, og diftongen /au/ skrives derfor på den tid vekselvis <ow> og <ou>. På grunnlag av 1600-tallskildene skulle en derfor, med stor grad av sikkerhet, kunne rekonstruere en form **Våderau* eller **Vådrau*, og det må betraktes som et annet navn enn det seinere «Vadrås». Og da melder spørsmålet seg: Kan en slik form knyttes til noe kjent navngivningsmønster i landsdelen? Som vi skal se, er svaret på spørsmålet positivt.

I utmarka til garden Spjode, ca. 4 km lenger nordøst, finnes ei myr med navn *Vådremyr* /vådd`rømy:r/ (se SSR, også egen informant). Et sekundærnavn «Vaadremyrknutten» er navnsatt på et foreløpig rektangelkart fra oppmålinger i 1894–95 (NGOs arkiver, Statens kartverk). Ved Østre Mosfjell, 3 km lenger sørøst, er det ei oppdyrka myr rett ved garden som heter *Vådremyra* /vådd`rømy:ra/ og et bratt fjell på oversida *Vådrefjellet* /vådd`røfjællø/ (se SSR, også egne informanter). Disse navnene er kjente også i dag, med et forledd som må antas å svare til **Vådrau*. Fjellet er nevnt i et skylddelingsdokument fra 1848 (V. Nedenes pantebok nr. 33, folio 345 b), og der framgår det at disse to 'vådre'-navnene er sekundærnavn til et nå glemt primærnavn *Vådrau*. I dokumentet heter det nemlig: «2de. Vaadrøu, som følger Nabostrækningen lige i Vester til Knappe Fjeldet og gjør Bøining lige i Øster under Vaadrøu Fieldet, hvor det tog sin Begyndelse.»

På Tønnesøl i Landvik, nå Grimstad kommune, er det notert et navn *Våderau* på ei blaut myr (se også SSR), og rett bakenfor en liten trang kløftedal med navn *Bagraua* (Stuestøl 1982). På garden Stoveland i Herefoss forekommer navnet *Vådrauene* /vå:`drauønø/ på et noe langt og smalt myrdrag (egne informanter: Magnus Stoveland, 1991; Kjell

Eirik Stoveland, 2018. Se også Aas 1992 og skolebarnsliste 1933). Myra er svært blaut nede i enden. På Flateland i Mykland er det notert et navn «Våtrudheia» både på hovedkartserien og i SSR. Skrivemåten må være etymologisk feil, for like inntil heia er ei myr i SSR navnsatt som «Våtraumyra». Dette normeringsavviket mellom to navn med samme forledd er interessant, for det viser at navnenormeren, til liks med Rygh og Larsen, ikke har klart å knytte navnet til noe kjent navngivningsmønster.

Til venstre kartutsnitt som viser stedfestingen av to navn på Tønnesøl i Landvik: nr. 160 Våderau (på kartgrunnlaget normert til "Våterau") og nr. 111 Bagraua (Kilde: Stuestøl 1982). Til høyre myrdraget Våd-rauene, Stoveland i Herefoss, sett fra sørvest (Foto: artikkelforfatteren 1992).

Som vi ser kan altså navn som *Våt(e)rau/Våd(e)rau* påvises flere steder. Den manglende sammenhengen mellom skriftformene ble for Rygh og Larsen opplevd som uforståelig. Men betrakter vi det større utvalget av eldre skriftformer som her er presentert, og avgrensner formene til 1600-tallet, framtrer godt samsvar, både innbyrdes og i forhold til et navngivningsmønster som kan avdekkes. Og da blir omskrivningene fra seinere tid straks mer forståelig, og en tolkning av «Vadrås» blir mulig: *Vadrås* er et nonsensnavn. Navnet *Vadrås* har ikke noe leksikalsk innhold. Det er bare dannet av grafemene/språklydene

v-a-d-r-å-s. Alternativt kan vi tolke en sistestavelse som ‘ås’. I navn dannet av nonsensord blir navnedanningen uansett mer eller mindre innholdsløs.

Hvor mye innhold «Vadrås» måtte ha, kan nok diskuteres. Et mer interessant spørsmål er imidlertid hva som kan ha vært motivet bak en slik irregulær navngivning. For selv om navnet Vadrås er aldri så nonsens, vil det nødvendigvis finnes et bakenforliggende motiv med opphav i en bestemt kontekst. Bak navnet Vadrås ligger en omskrivning av et gammelt navn, og som må ha vært oppfattet som alt annet enn innholdstomt; snarere proppfullt av konnotasjoner, og på en slik måte at beboerne ikke har følt det behagelig. Det gamle navnet må ha vært *Våderau*, seinere forkortet til *Vådrau*. Det er et naturbeskrivende navn som må ha denotert en naturlokalitet der garden ligger, kanskje en senkning like bak tunet, men mest sannsynlig den myrlendte lille dalen like nedenfor tunet, som smalner inn oppe i enden der det alltid er vått. Forleddet er adjektivet *våt*, og etterleddet er substantivet *rau(v)* f., – et ord som var det sentrale temaet den gangen da Knud Knudsen helt tilfeldig møtte Ivar Aasen på fottur i Setesdal en sommerdag i det herrens år 1854. Knudsen til fots på vei ned dalen, Aasen til fots på vei opp dalen. Om dette skriver Knud Knudsen i sine reiseminner:

Om formiddagen gik jeg bare den mil ned til salmedikteren Fransen [prest i Valle]. Et lite’ stykke, før jeg kom så langt, hvem skulde jeg møte andre æn selve Iver Aasen, som lå på utkik efter Sætesdals-målet. Han fortalte, at han nettop hadde funnet det gammelnorske rjufa (rjuva) – rauv, d. e. rove. Egentlig rive istykker, rive hul på. Derav et ord om en legemsdel, som vi ikke uten omskrivning tør nævne «for høviske Øren» (Knudsen 2001: 139).

Ordet *rau* eller *rauv* f. (m. i mange dialekter) forekommer i atskillige stedsnavn om vi ser landet under ett. *Bagraua* like ved Våderau i Landvik er alt nevnt. Som hovedledd viser ordet gjerne til smale myrdrag og dalsenkninger eller kløftedaler. *Reveraua* er f.eks. navn på en myrlendt trang dal, Buli Vegusdal. *Breirau* er navn på ei temmelig stor og lang myr i Birkenes, på garden Homslia under Flakk, og dette er et

ganske kjent navn. *Våterauvi* er notert som navn på ei elv i et smalt, bratt elvegjel i Luster, Sogn og Fjordane (SSR), og fra Gulen i Ytre Sogn er det notert et navn *Våtereve* (Takle 1980).

Endringen Våderau til Vadrås kan regnes til den typen navneendring Vibeke Dalberg (1991) kaller etterleddsattraksjon, der ‘ås’ kan tolkes som attraktivt, likedan ‘os’ eller ‘rå’, som andre skriftformer kan tyde på. I dette tilfellet kunne nok en betegnelse som ‘etterleddsfrastøtning’ være vel så dekkende. For hvis et etterledd føles frastøtende nok, blir selvsagt de aller fleste andre etterledd mer attraktive.

Litteratur

- Dalberg, Vibeke 1991. *Stednavneendringer og funksjonalitet. Analogisk stednavneomdannelse, epexegetisk omdannelse og stednavneskifte belyst ved danske toponymer*. København.
- Fiskaa, H. M og H. Falck Myckland (red.) 1956. *Norges bebyggelse*. Sørlige seksjon. Herredsbindet for Aust-Agder, vestre del. Oslo.
- Knudsen, Knud 2001. *Reiseminner 1847–1892*. Redigert av Bjørn Eithun. Oslo.
- Rygh, O. *Norske Gaardnavne*. VIII. Utg. av Amund B. Larsen. Kristiania 1905.
- SSR = Sentralt stedsnavnregister. Statens kartverk. <https://www.norgeskart.no/>
- Stuestøl, Olav 1982. *Namn i Landvik*. Grimstad.
- Takle, Ivar Olav 1980. *Stadnamn i Brekke, Ytre Sogn*. [Navnesamling ved Stadnamnarkivet, Bergen]
- Tveite, Johan 1969. *Birkenes I. Gard og grend*. Birkenes.
- Aas, Toralf 1992. *Stadnamn i Søre Herefoss*. [Utrykt hovedoppgave] Bergen.